PANAIT ISTRATI

ÎN LUMEA MEDITERANEI
RĂSĂRIT DE SOARE

MUSA

Pe la sfârşitul primăverii lui 1907, am făcut cunoştinţă la Cairo cu un ovrei bătrân, zugrav de case, originar din România. Vopsitorii arabi îl numeau Musa. Şi tot „Musa" îl voi numi şi eu aici.

Deşi vesel din fire, glumeţ şi sănătos tun, la şaizeci şi cinci de ani, bietul Musa era copleşit de necazuri în vremea aceea.

Una din copilele sale, frumoasă ca un nufăr, se înhăitase cu un cofetar pe care îl iubea, şi debarcaseră amândoi în Egipt cu gând de procopseală. Îi spusese amantul ei, un oarecare Sadu, că în fosta Ţară a Faraonilor, umblă câinii cu covrigi în coadă şi că el, cu cofeturile lui, va face ispravă mare. De fapt, cetăţeanul nu era decât un pezevenghi îndemânatec, iar fata, o gâscă bună de jumulit. Şi bine-nţeles că raiul acestor operaţii era, pe atunci, Egiptul.

Sărmanul tată luase calea pribegiei, la o vârstă când ar fi avut dreptul să se aşeze pe un scăunel la gura sobei. Îşi închipuia că va fi de-ajuns „să dea ochii cu nemernicul" şi „să-i cârpească două palme", pentru ca după asta, „să-şi ia oiţa de ureche şi s-o ducă la târlă".

Biata minte omenească! Ce uşor îţi pare să te joci cu legile inimii!

Nu numai că bătrânului i-a fost peste putinţă să dea ticălosului două palme şi să-şi ia înapoi fata, dar a trebuit chiar să rămâie în Egipt şi să-i hrănească, adesea, pe amândoi. Aşa că de unde, la plecarea de acasă, credea că totul se va reduce la „o raită în Egipt", acum vedea cu groază că se „înnămolise" de-a binelea, că avea să-i rămâie oasele pe unde n-au trăit moşi de strămoşii lui.

De altfel, trebuie să recunosc că Sandu era un seducător nu numai de femei, ci şi de bărbaţi în toată mintea, adică te făcea să crezi că e noapte când era ziua nămiaza mare.

La Cairo, nu l-am văzut decât de vreo două, trei ori, căci Musa se ferea să se întâlnească cu el, de ruşinea lumii cu care avea de-a face. Veneau amândoi îmbrăcaţi ca nişte păpuşi scoase din cutie: el, un blond cu corp de atlet sprinten, gură voluptoasă şi ironică sub mustaţa frumos răsucită, faţă gravă în chip natural şi ochi mari, foarte vioi: dânsa, o adevărată minune: în alb din cap până în picioare, ai fi zis că nu atinge pământul.

Niciodată Musa n-a putut să dea ochii cu el fără să izbucnească în plâns, iar eu îi ţineam hangul pe-afară, căci tare-mi era dragă copila asta de cristal, şi mult mai suferearn, în ascuns, ştiind-o pângărită. Dar când mă vedeam cât eram de pârlit şi vai de capul meu, îmi era ruşine chiar şi să ridic ochii la o făptură atât de desăvârşită.

După o lună de la jalnica mea împrietenire cu Musa, căzurăm amândoi într-o sărăcie năprasnică. Nu mai fu chip să găsim o zi de lucru, fie cât de prost

plătită. Bătrânul era totdeauna „lefter", din cauză că-şi împărţea câştigul cu cei de-acasă şi cu “cei de-aici", luptând din răsputeri s-o ţie pe fiică-sa cât mai departe de prăpastie: iar eu, dacă eram tot aşa de „lefter" ca şi dânsul, apoi asta nu trebuie să mire pe nimeni, căci în viaţa mea n-am putut să păstrez doi gologani în colţul batistei. Ca să ne potolim durerile, îl căutam pe bătrân la narghilele „bune", la cafea „cu terasă" şi mai ales la rachiu, unde se ducea dracului tot ce rupeam de la gură în timpul muncii.

Ce să ne facem? Venea vara, cu căldurile tropicale şi lipsa totală de lucru: trebuia, cel puţin în ce mă privea pe mine, să fug, ca de obicei, prin alte ţări, la Alexandria ori în România, dar nu mă lăsa inima să mă despart de Musa şi să-l las în nenorocire.

Într-o zi de prea amarnică jale, ne-am pus să bem rachiu pe datorie şi ne-am îmbătat turtă. Apoi, am plecat amândoi hai-hui, prin oraş. Şi probabil că vorbeam ca nişte dezmetici, căci râdea arăbimea de noi, ceea ce înfurie pe Musa şi-l făcu să-i înjure pe româneşte şi pe ovreieşte.

— De mine râd, striga el, fiindcă am o gaură la pantaloni!

Într-adevăr, avea o gaură mare în fundul pantalonilor şi-o tot pipăia neîncetat.

Ne aflam cam spre seară. Umbletul nostru n-avea alt rost decât că trebuia să cumpărăm o sticlă de lampă. (Ni se mai spărsese şi sticla lămpii, din odaia în care dormeam împreună — parcă numai paguba asta ne mai lipsea! — şi, în loc să intrăm într-o prăvălie europenească, nu ştiu ce îndemnă pe Musa să dea buzna la un bacal arab, unde, tot tocmindu-se, de la sticlă se luă la ceartă cu arabul, apoi la harţă, şi la urmă îl pocni pe negustor cu sticla în cap. Se făcu un tărăboi groaznic. Arabul nu cerea decât plata sticlei, dar Musa mă împiedica să-i dau banii, în vreme ce arăbimea adunată ne ameninţa cu bătaia.

— Bre, Musa, o să dormim la poliţie! Lasă-mă să-i plătesc paguba.

— Ia vezi-ţi de treabă, Panaite!... Ce?... Să-şi bată joc de mine şi un puchinos arab?

— Da ce ţi-a zis?

— N-ai auzit? Cică el nu se tocmeşte, că doar nu-i iahudi!... El! Ce tot iahudi, iahudi?... Adică numai ovreii cer trei preţuri?...

Un ceauş se ivi la îmbulzeală. Noroc că era un grec. Îi vorbii: plătii sticla în mâna lui şi ne lăsă să plecăm, huiduiţi de arabi.

Mergând alături, Musa bombănea:

— Aşa... Ai plătit sticla şi o să dormim tot pe întuneric! ...

— Nu-i nimic... Doar n-o să coasem.

— Ba eu aş vrea să scriu nevestii!...

— Nu mai scrie astă-seară, că eşti beat!

Deodată se opri. Ne aflam în faţa unei barăci cu maşini mecanice, în care se

trage la ţintă. Musa ridică braţele la cer şi strigă ca un disperat:

— Măi!... Tare blestemată trebuie să mai fie seminţia mea! Iată-mă la bătrâneţe, rătăcitor!... Ptiu!...

Şi privind la baraca cu automate, îmi zise: — Iaca: am să trag o dată cu puşca. Aşa, de necaz!... Ai văzut tu jidan să tragă cu puşca?

— Nu, n-am văzut.

— Poate-oi împuşca pe Dumnezeu!

— Împuşcă-l!...

Se apropie de tejgheaua italianului, ceru o armă, dar, când s-o ia la ochi, se opri şi dădu puşca înapoi:

— Nu mai trag, signore, îi zise el pe italieneşte: automatele dumitale sunt prea urâte... Nu se mai deosebeşte nimic.

Era adevărat: toată zugrăveala căzuse, ciuruită de gloanţe: de-abia se mai distingeau chipurile de pe tabla de fier.

Italianul recunoscu.

— Ce să fac!... Zugrăveala costă prea scump...

— Ţi-l zugrăvesc eu, ieftin! răcni Musa, izbind cu palma în tejghea.

— Câte parale? Întrebă stăpânul.

— Zece lire sterline! făcu Musa pe negândite, parcă ar fi lucrat toată viaţa numai la astfel de automate.

— Prea mult... Îţi dau cinci lire...

Bătrânul se uită la mine cu o mutră caraghioasă, ca şi cum ar fi voit să-mi spună: “Ia te uită, mă, ce noroc a dat peste noi!"

Şi pe loc, se trezi. Cu o mină serioasă, pătruns de însemnătatea momentului, începu să numere automatele şi să le examineze.

— Treizeci şi două de maşini... E muncă multă, patroane!

— Da, este... conveni italianul: şi trebuie făcută numai noaptea, căci ziua trebuie să lucrez.

— Vezi!... Vezi!... bombăni Musa: şi mai spui că-ţi cer mult. Haide, să fie nouă lire!

— Nu... Îţi dau şase.

Musa iar cătă la mine. Ochii îi scânteiau de bucurie.

— Dă-mi şapte, şi acuşi vin cu sculele: începem amândoi chiar astă-seară.

Minunea se înfăptui: italianul dădu şapte lire.

După un ceas, eram înapoi cu pensule, haine de lucru şi ulcele. Când văzu în mână o liră de aur, arvună pentru cumpărat vopsele, Musa ţopăi pe stradă ca un căţel:

— M-am lăsat de hăhăme şi m-am apucat de spiţărie! striga el în gura mare.

Eu eram îngrijorat:

— Să ştii c-am dat de dracu, frate Musa!... Nici unul din noi nu se pricepe la

zugrăvit chipuri. să ne bată italianul! N-o să facem decât să-i pocim automatele. Şi apoi, trebuie arsă vopseaua veche: trebuie dat grund. E muncă de-o săptămână! Iar la urmă, se prea poate să ne alegem un picior în... dos!

El mă apucă de braţ. Faţa-i oacheşe era acum slabă şi neagră ca a unui ţigan, din cauză că de-o săptămână, ne hrăneam numai cu ful (bob fiert, cu untdelemn şi lămâie), hrana arabului.

— Măi băiete, făcu el, nu ştii tu că nevoia e dascăl mare? Uite: mă prind cu tine că, în două nopţi, o să dăm „rasol" automatele. Nu-i nevoie să le ardem vopseaua veche, nici să le dăm grund. Şi italianul o să fie mulţumit, căci plăcerea asta merită nu şapte lire, ci douăzeci şi şapte. Aşa că: cum e turcu' şi pistolu'!...

Hai acum să bem un rachiaş şi să mâncăm o ştiucă umplută la Goldenberg.

Pe la unsprezece seara, italianul închise baraca. Ne puserăm la muncă, singuri-singurei şi cu Dumnezeul vagabonzilor, care avea să ne conducă penelul.

Ştiam că Musa cunoştea bine zugrăveala plastică: se pricepea deci la jocul umbrelor şi al luminilor, dar de-acum era de resortul pictorilor-caricaturişti, şi eu, care n-am talent să desenez o pisică, nu înţelegeam boabă.

Făcui „umpluturile" după indicaţiile prietenului meu. În clipa de-a pune penelul, Musa începu să psalmodieze după Eminescu, pe care-l cunoştea foarte bine:

— „Credinţa zugrăveşte coarnele-n biserici", iar sărăcia te-nvaţă să pictezi maşini de panaramă!... Haide, babacule!... Ţin-te bine, dacă vrei să-ţi mai vezi nevasta şi copiii!...

Mă uitai la el: mâna, luându-se după urmele vechii zugrăveli, restabilea cu repeziciune chipul automatului.

Mergea mai bine de cum ne aşteptam. De bucurie, începurăm să dănţuim printre maşini, cântând amândoi:

— Ne-am lăsat de hăhămie şi ne-am apucat de spiţerie!...

Pe alocurea, câte un automat nu mai avea nici o urmă din ce fusese. Atunci mergea prost: ieşea câte-o năzdrăvănie de ne stricam de râs.

— Dă fuga, Panaitache, şi adu niţel rachiu şi nişte măsline: afacerea asta, beat am luat-o, beat trebuie s-o duc la capăt!...

În noaptea aceea am dat gata optsprezece automate. Dimineaţa, când italianul intră în baracă, fu tare surprins şi nu mai înceta cu:

— Molto bene... Molto bene...

Iar seara următoare, când, după o meritată odihnă, venirăm să ne reluăm lucrul, ne spuse că a făcut o reţetă magnifică.

Am terminat munca aşa cum prevăzuse Musa: în două nopţi. Mulţumit, italianul ne dădu o liră peste tocmeală.

Şi acum, iată începutul unei pagini dintre cele mai dureroase din viaţa mea.

Nu trebuia deloc să fie începutul, ci, poate, sfârşitul hoinărelii mele cu Musa,

căci odată banii împărţiţi — dânsul, patru lire, eu, trei — fiecare aveam s-o luăm pe cărări deosebite: nefericitul părinte se hotărâse să plece în ţară, unde-l aşteptau soţie şi copii în nevoie: iar eu, veşnic nehotărât, nu prea ştiam ce aveam să aleg, între Alexandria şi Marsilia.

Dar neînduratul destin, mai tare ca voinţa oamenilor, puse la dosar atât hotărârea lui Musa, cât şi nehotărârea mea şi, dintr-o smucitură de vâsle, ne trimise, în aceeaşi barcă, tocmai la Ghazir, în munţii Libani, adică acolo unde nu ne-am gândit niciodată să punem piciorul!

Cu trei ceasuri înainte de-a lua trenul spre Alexandria şi pe când stam de vorbă în cârciuma lui Goldenberg, sosi cârciumarului o carte poştală de la un anume Avramescu, din Chazir.

Cartea glăsuia cam astfel.

„Am auzit că Musa e la Cairo. Îl sfătuiesc să vie numaidecât aici. E lucru mult în Libani. Am luat întreprinderi de zugrăveală însemnate. Dacă cunoaşte acolo unul sau chiar două ajutoare destoinice, să le angajeze şi să vie împreună. Plătesc toate cheltuielile."

Bietul Musa învârtea cartea poştală în mâini, privea în pământ şi-l treceau sudorile. Greu îi venea să se depărteze şi mai tare de familia lui.

Dar eu, repede am sărit:

— Hai s-o facem şi p-asta! La urma urmei, dacă nu ne convine, plecăm în ţară. Cheltuielile până la Chazir, el se declară gata să le plătească.

— Da, dragul meu... făcu Musa cu întristare: să mergem, că aşa ne-o fi scris, dar mi-e teamă grozav să nu mă înec şi mai rău ca în Egipt. Avramescu ăsta e un mare ticălos: a speculat şi pe soră-sa, pe nepoată-sa şi chiar pe femeia cu care trăieşte şi care i-a dat doi copii. Ce temei să pui pe cuvântul unui asemenea om? Cu toate acestea, hai cu Dumnezeu înainte! Poate că n-o fi dracu aşa de negru cum îl fac zugravii şi m-oi întoarce acasă cu o pereche de pantaloni mai buni decât ăştia de pe mine.

Am luat drumul în Port-Said, chiar în seara aceea: două giruete omeneşti, întoarse cu faţa spre Libani, de vânturile vieţii!...

După trei zile de călătorie înfrigurată, când ceasurilor de speranţe urmau ceasuri de deznădejde, ajunserăm la Beirut, unde Avramescu îşi avea domiciliul permanent. La ivirea noastră în pragul casei, văzui o faţă palidă de anemic îmbujorându-se ca o piersică. Doi ochi mici, lipsiţi de podoaba genelor şi a sprâncenelor, ne cercetară la iuţeală, mai ales pe mine, apoi călcară în lături, aşa cum le era firea. Omul ne strânse totuşi mâna, cu oarecare căldură, şi ne prezentă nevestei sale, femeie tânără, durdulie şi cu mult vino-ncoace", care se ocupa cu doi copilaşi drăguţi ca nişte îngeri.

Luat pe de-a-ntregul, Avramescu îmi plăcu: era înalt, bine turnat, chipeş, cu

toată figura lui searbădă, şi, îndeosebi, îi stau bine mişcările-i domoale, care odihneau spiritul privitorului.

Bat-o pustia de inimă!... Dacă nu ne-ar pune ea deasupra nasului ochelarii nătângiei, multe sunt semnele care ne-ar ajuta să descoperim, dintr-o privire, pe omul rău. Şi în cazul de faţă, mi-ar fi fost cu atât mai uşor să-l descopăr, cu cât ştiam de la Musa ce trecut murdar avea omul căruia îi strângeam mâna. Dar nu-i nimic de făcut când ai o fire prea înclinată spre iertarea păcatelor şi spre frăţie: Poţi fi sigur de mai înainte că vei cădea pradă balaurilor cu mişcări graţioase.

Cât despre atitudinea lui Musa, care ştia bine cu cine avea de-a face, nu-mi fu de nici un ajutor, ba dimpotrivă: de la primele rachiaşe, de la primele urări de bună întâlnire, bătrânul a rupt-o la goană în domeniul declaraţiilor de dragoste, iar eu, care n-aşteptam decât semnalul, mă luai după el!

Şi trage-o, băiete, cu ce vom face şi cu ce vom drege, şi promite-i lui Avramescu muncă şi generozitate, mai mult decât avea omul nevoie. În vremea asta, nici eu, nici Musa nu vedeam ochiul rece care privea galeş într-o parte, buzele subţiri care surâdeau fără bunătate şi corpul acela imobil, de paşă, elegant, cu lanţ de aur la brâu şi cu numeroase inele în degete.

De altfel, cum am fi putut vedea ceva cu ochii prudenţei, când, în seara aceea, amfitrionul ne orbi cu masa copioasă ce-o dete în cinstea noastră, şi când, după masă cheltui o întreagă liră turcească, plimbându-ne prin Beirutul de noapte al beilor?

Ne-am culcat cu capetele huind de ţimbale turceşti şi cu judecata întoarsă pe dos ca o cămaşă.

A doua zi, dis-de-dimineaţă: cafele cu ciubuce de chihlimbar pe o terasă la mare — ne-ar fi putut lua cineva drept nişte viziri... dacă n-am fi avut aer de bieţi cioflingari. Totuşi, mândru viitorul ce se deschidea înaintea lui, Musa umfla pieptul radios, smiorcăia groaznic din ciubucul pe care-l plimba ca pe-un praz, între gingiile lipsite de dinţi şi asculta cu o ureche complezentă, expunerea lui Avramescu, care zicea, în rezumat:

— Pe dumneata te ştiu meseriaş bun. Dacă şi Panait îţi calcă pe urme, are să fie şi mai bine. Aici e pâinea şi cuţitul. Cu oarecare răbdare şi economie, vă veţi face un mi capital, apoi ne prindem tovarăşi...

— Să ne păstrezi tu banii! răcni Musa, că eu sunt cheltuitor şi ăsta-i o secătură cu inima în palmă!

Avramescu roti ochii împrejur şi zise pe şoptite:

— Vorbeşte mai încet... Deşi suntem în Turchia, se poate să ne înţeleagă cineva. Şi nu e nevoie să ştie toată lumea despre ce e vorba.

Era de-ajuns să ştie el cu ce gâşte avea a face.

În aceeaşi zi, pe la nouă ceasuri, după o gustare ţeapănă, udată şi mai

ţeapăn cu rachiu, iată-ne pe toţi într-o mare harabaie şi, mână birjar la Chazir!

Urcuşul a durat mai multe ceasuri şi fericirea pe care am simţit-o atunci, n-am s-o uit cât voi trăi şi oricât de greu ar apăsa în cumpăna acelor zile necazurile cu care am răsplătit, mai târziu, îndrăzneala de-a visa, fiind sărac, şi de-a iubi pe oameni chiar atunci când îi ştii infami.

Cunosc Mediterana şi coastele ei orientale aşa cum puţini marinari le cunosc. Astăzi însă ştiu că nicăieri, nici chiar pe Coasta de Azur, nu există o baie atât de blândă şi nişte munţi atât de Sălbatic — pitoreşti, ca în micile golfuri pe care le formează Libanii.

Se zice că mâna omului a înfrumuseţat natura. Se poate, pentru cei care iubesc parcuri, unice în lume, ca cei de la Monte-Carlo. În Libani, însă, din fericire, mâna omului n-a înfrumuseţat nimic şi tare bine a făcut, căci mâna Creatorului a fost neasemuit de meşteră. Nici o podoabă pompoasă: nici un fast: nici o splendoare artificială. Un imens imperiu al singurătăţii pietroase, învârstat cu mari pete de verdeaţă, plante, copaci şi arbori crescând astăzi, aşa cum au crescut acum o mie de ani. La poalele lor, Mediterana prezintă cerului albastru mici lacuri de safir şi de smarald. Pe ici, pe colo, fiinţa umană se iveşte ca un animal de prisos.

Nicăieri, ca în acest ţinut al păcii, nu m-am simţit mai departe de om; nicăieri nu l-am iubit mai mult.

La Chazir, casă orientală. Odăi joase, intim şi sumar mobilate: covoare peste tot; taburele şi divanuri. Avramescu se aşeză turceşte. Făcurăm şi noi la fel. Un arăbuş ne servi şerbeturi răcoritoare, apoi o masă cu pilaf şi chebab, iar la sfârşit, cafea şi narghilea.

În după-amiaza aceea, obosiţi de zdruncin şi de arşiţă, am fost mai puţin guralivi şi am adormit cu ciubucele în mână.

Ne-am trezit pe la scăpătatul soarelui şi am luat, câteşitrei, drumul cafenelei. Între noi doi, Avramescu păşea ca un prinţ. Arabii îl salutau până la pământ. Musa le răspundea ducând mâna la piept, la buze şi la... căci am uitat să vă spun că la Port-Said, cherchelindu-ne din nou, ne-am cumpărat câte un fes, ca să adeverim vorba aceluia care a spus: Ce-i lipseşte chelului? Tichie de mărgăritar!

Chazirul n-are decât o singură piaţă, care nu e mai mare decât o arie. Acolo e şi o cafenea veselă şi zgomotoasă, dimineaţa; posomorâtă, după-prânz, când arabii sunt cu burţile pline. Cum ne aflam după digestie, o găsirăm în plină pălăvrăgeală şi joc de table şi cărţi.

Aci, Avramescu făcu un pas înainte pe terenul afacerii noastre, cu care prilej remarcai că dânsul se ferea de orice convorbire serioasă în prezenţa nevestei sale. O trata ca pe o slujnică, iar femeia, obişnuită, nu se amesteca în nimic, îşi vedea de gospodărie, pe care o întreţinea în perfectă stare.

— Iată, zise Avramescu, ce vă propun eu la început. Aici nu există nici

hoteluri, nici locande. Suntem într-un sat. Veţi dormi deci şi veţi mânca la mine...

— Cum vrei tu, cum vrei aşa să faci! strigă Musa.

— Mai încet, bre, îl dojeni celălalt: ce dracu, nu sunt surd! Cât despre plată, continuă el, nu putem face nici o tocmeală, acum, căci vreau să vă fiu frate nu patron. Lucraţi cu inimă, ca şi cum ar fi lucrul vostru, şi facem socoteala după merit şi după cum vom ieşi cu cheltuielile. Ce ziceţi?

— Măi frate, făcu Musa, avem toată încrederea în tine: nu-i aşa, Panaite? Doar suntem cu toţii pribegi, pe pământ turcesc, şi ne tragem din aceeaşi ţară: n-aş crede să fii tu nedrept cu noi, la naiba! Uite, eu bat laba!

Băturăm “labele"... Mai băurăm vreo câteva rachiuri îndoite cu apă, după obiceiul locului, apoi sfârşirăm seara cu masă îmbelşugată, cu cafele, narghilele şi cu vorbărie entuziastă până la miezul nopţii.

A doua zi, credeam că vom începe lucrul. Da de unde! Fericirea noastră mergea crescând.

La şase dimineaţa, radioasă dimineaţă de vară, trei măgăruşi ne aşteptau la poarta lui Avramescu.

— Ce-i asta, măi Avrame? Întrebă Musa, cu ciubucu’ între gingii.

— Ce să fie!?... Ia, oleacă de excursie prin Libani... Ziua de azi o închinăm plimbării pe măgari. Aşa: să ştiţi şi dumneavoastră pe ce lume vă aflaţi. Pe urmă, vom munci.

— Ţi-am spus eu, Panaite, că dracu nu-i aşa de negru cum îl fac zugravii? Să ştii, băiete, am apucat pe Dumnezeu de picior! O fi pezevenghit ăsta pe tot neamul lui, e adevărat, dar uite: cu noi e om de omenie, n-avem ce zice.

N-aveam ce zice... până aici.

Şi am încălecat, conduşi de o singură călăuză.

Avramescu călărea cu o eleganţă desăvârşită, parc-ar fi fost născut pe măgar. Eu şi cu Musa ne cam văitam de durere la şezut şi ne poceam ca nişte maimuţe. Călăuza se strâmba de râs. Avramescu se ţinea grav: demnitatea, înainte de toate. Ştia el că multă familiaritate face pe om să-şi ia nasul la purtare.

Bietul Musa nu vedea nimic şi nu se mai temea de nimic. Se îndreptase, numai în două zile de trai bun şi speranţă de viitor, avea o faţă de flăcău şi îşi răsucea mustaţa ca un craidon. Sunt sigur că prea puţin îi păsa de minunea priveliştii ce se desfăşura sub ochii lui. Toate gândurile îi erau prinse de familia sa din ţară, căreia avea să-i trimeată toţi banii ce-i va câştiga, şi mai spera să-şi smulgă copila rătăcită din mâinile lui Sandu şi s-o aducă cu el la cămin.

Mai sunt sigur că nici lui Avramescu nu-i prea păsa de măreţia Libanilor, dar gândurile lui nu erau aşa de uşor de ghicit.

Mă desfătai, deci, singur. Altă zi de vis, a cărei amintire avea să-mi ţie cald sufletului în negrele zile, pe care aveam să le trăiesc în Libani. Din fericire,

neştiind ce mă aştepta, sorbii cu nesaţ din cupa de viaţă voioasă ce mi se oferea: dădui drumul privirii să descopere, din loc în loc, câte un rar şi bătrân codru, martor melancolic al faimei de altădată şi spectator neclintit al unei singurătăţi, cum numai oamenilor de la începutul lumii le-a fost dat să trăiască. Rodii, smochini, cactuşi, portocali, lămâi, fiecare lupta voiniceşte cu pietăia nemiloasă, departe unul de altul, ca nişte locuitori ursuzi, certaţi cu vecinătatea. Hosul văilor pustii şi piscurile pleşuve, singure, le ascultau tânguirea discretă după un pic de apă şi-o lopată de pământ, grabnic trebuincioase rădăcinilor arse de soare şi adânc rănite de stânci.

La întoarcere, excursia se isprăvi cu un mic accident. Luând luleaua neamţului la Dlepta, Musa fu nemulţumit de măgăruşul lui şi-i dădu câţiva pinteni cam neprieteneşti. Dobitocul îl trânti, rănindu-l la nas. Bătrânul se ridică, pipăindu-şi rana şi zise foarte serios.

— Acum sunt un jidov rătăcitor, cu nasul belit!...

Lucrul nu începu nici în ziua următoare, pe care o petrecurăm în vizite pe la chiaburii satului: zi plină de cafele, ciubuce, şerbeturi, sarailii, rachiuri şi pălăvreală. Aproape întreaga după-amiază şezurăm turceşte la arabul, a cărei casă nou-construită aveam s-o luăm la zugrăvit chiar a doua zi.

Libanezii sunt oameni veseli şi extrem de primitori, dar, ca toţi orientalii, nestatornici la caracter. În majoritate catolici, se însoară la optsprezece ani, şed doi-trei ani pe cheltuiala părinţilor, ocupându-se cu te miri ce şi mai nimic, apoi îşi părăsesc neveste şi copii şi se duc în America de Sud, unde se avântă cu trup şi suflet în comerţ: fac, în cinci sau zece ani, mai multă ori mai puţină avere, se reîntorc la cămin, îşi construiesc casă şi încep o partidă de ghiulbahar pe care o continuă tot restul zilelor ce mai au de trăit. Masa lor e frugală. Şi n-am înţeles niciodată, de ce cad toţi bolnavi de tenie, din care cauză Chazirul avea atunci vreo patru farmacii, dar farmaciştii se ocupau mai mult cu cizmăria, lemnăria şi alte meserii.

Odată cu sfârşitul acestei a treia zi de benchetuială, au luat sfârşit şi visul şi speranţele noastre. În seara aceea s-a petrecut un fapt semnificativ, a cărui importanţă n-avea să-mi apară decât mai târziu.

Puţin înainte de culcare, pe când stam la ciubuc şi taifas, Avramescu zise, cu destul à-propos, căci era vorba de cărturăria mea:

— Aţi văzut cât scriu de prost?... Ei!... N-am decât patru clase primare.

Musa scoase cartea poştală trimisă la Cairo, pe care o examinarăm cu toţii, dar, nu ştiu cum, ea rămase în mâna lui Avramescu. O suci, o învârti, vorbi cu aprindere de „inutilitatea" învăţăturii, şi...

Şi astfel dispăru şi bruma de dovadă scrisă pe care am fi putut-o avea în vremea nenorocirilor noastre viitoare.

Timp de o lună, cât ţinu prima lucrare, întinserăm ca nişte ocnaşi, de la cinci dimineaţa până la şapte seara. Dar n-avurăm nici măcar parte să ne păstrăm „iluziile" asupra frăţiei lui Avramescu şi deci să muncim cu inimă veselă, căci intrigantul îşi dădu arama pe faţă chiar din primele zile, căutând să ne dezbine şi apoi să ne înşele pe amândoi. Astfel, îi spuse lui Musa că numai pe dânsul are de gând să-l ia tovarăş, că „fiind ovrei şi împovărat de familie grea", pe când pe mine, ca „creştin şi om fără căpătâi", are să mă înlăture. Pe de altă parte, mie îmi cânta alt cântec. Simţindu-mă ahtiat de călătorii mari, îmi descrise cu talent America de Sud şi Cordilierii, intenţiile lui de-a mă lua tovarăş numai pe mine şi de-a se descotorosi de Musa, care e bătrân şi va pleca să-şi vadă de sărăcie în ţară". Avu grijă să ne conjure pe amândoi să nu ne trădăm unul către celălalt. Şi cu asta crezu că ne-a băgat în buzunar, pe când adevărul e că, sinceri cum eram, ne-ar fi exploatat mai bine dacă tăcea şi ne lăsa să mergem ca orbeţii.

Iată care e toată inteligenţa omului şiret: capabil să învârtească pe deget mintea cea mai strălucită, el calcă deodată în gol, atunci când se aşteaptă la mai puţin.

Din delicateţe sufletească şi poate din ruşine de propria noastră nătângie, nici Musa nici eu nu suflarăm o vorbă din ce credea fiecare din noi că numai el ştie. Simptomatică însă, fu tristeţea care ne cuprinse pe amândoi, precum şi o stingherire a entuziasmului de până atunci. Eram prieteni aşa cum numai suferinţa, sărăcia şi generozitatea, unite împreună, ştiu să lege doi oameni. O trădare, chiar dacă Avramescu ar fi voit să fie sincer cu unul dintre noi, ne era cu neputinţă. Totuşi, lăsând buba să coacă până în momentul de-a o sparge, nu e mai puţin adevărat că ne priveam pe furiş cu ochi de compătimire, fiecare crezând pe celălalt sacrificat, spre marele haz ascuns al lui Avramescu, care ne ştia sacrificaţi pe amândoi!

De altfel, el se purta bine şi nu dădea de bănuit întreg răul care-l mocnea în suflet. Masa era îmbelşugată: rachiu, vin, cafele, ciubuce, iarăşi în berechet, dar acum nu ne mai ardea de chef, căci munca ne luase piuitul. Seara adormeam aproape cu dumicatul în gură.

Cât despre plată, nu făcusem încă nici o socoteală. Musa trimisese acasă şi la fata lui din Cairo, tot ce-i rămăsese din cele patru lire, cu care plecase din Egipt şi mai luase vreo sută de franci de la Avramescu în contul muncii: iar eu, să tot fi luat vreo zece ori cincisprezece franci, când, iată că sosi ziua răfuielii.

Era într-o duminică. fiind sfârşită în ajun, Avramescu plecase de dimineaţă la Beirut ca să comande vopsele pentru binaua care urma s-o începem.

Rămaşi singuri, ne simţirăm bine, căci până atunci nu fusese chip să facem un pas fără ca tâlharul să se vâre între noi, chiar în zilele de duminică. Inimile noastre de prieteni sinceri nu mai puteau suferi, în intimitatea lor, pe un om care încerca să le despartă în chip atât de laş, mai ales după ce îl absolvirăm de

păcatele din trecut şi-l consideram prieten.

Musa era mai trist decât mine. Nici rachiul vesel de altădată nu ne mai încălzea acum. Fumam şi priveam în gol, spre Mediterana albastră.

— Am presimţiri rele, Panaite, îmi zise Musa. Mi se pare că tot oameni fără noroc suntem.

— De ce Musa?

— Crezi tu că Avramescu e un om cinstit?

Era cât p-aci să-i spun că eu am deja dovada că nu-i cinstit, dar îmi luai seama. Îmi fu teamă de scandal.

— Să aşteptăm socoteala, zisei. Vom vedea dacă e cinstit ori nu.

Socoteala era gata, scurtă şi dezastruoasă. Închişi câteşitrei în biroul lui, Avramescu ne arătă negru pe alb:

— La lucrarea asta am ieşit cam rău, zise el cu o mutră severă. Nu pot să dau mai mult decât cinci franci pe zi lui Musa şi patru franci lui Panait. Camera şi hrana, vi le socotesc numai câte trei franci pe zi.

Mai ieşeam datori. Musa, cu vreo şaizeci de franci: eu, cu vreo cinci. Fusesem plătiţi mai rău ca arabii şi meritam pentru cele treisprezece ore de lucru subţire, cel puţin de trei ori salariul plătit.

Bătrânul se ridică, sufocat, şi sări la gâtul lui Avramescu:

— Pungaşule!... Pezevenghiule!... De asta ne-ai adus din Egipt? Am să mă duc, cu cartea poştală, să te reclam la valiu! ...

Dar unde era cartea poştală? Musa se scotoci prin toate buzunarele, fără să vadă zâmbetul ironic al lui Avramescu.

— Mi-ai furat-o, hoţule! răcni Musa: să ne plăteşti numaidecât drumul şi deplasarea: două sute de franci!

Celălalt rânji:

— Mai întâi că drumul nu v-a costat decât cincizeci de franci: şi apoi, nu pot să vi-l plătesc numai de la lucrarea asta. Să-mi mai faceţi încă una.

— Să-ţi mai lucreze dracu, măgarule! urlă bătrânul.

— Ba o să-mi lucraţi, că n-o s-aveţi ce face!

Atunci se sparse şi buba care cocea:

— Cu salarii d-astea, zisei eu, voiai dumneata, domnule Avramescu, să ne facem un mic capital şi să ne iei tovarăşi?

— Ce mai vorbeşti de tovarăşi? strigă Musa: mie mi-a spus de la început că pe tine n-o să te ţie mult.

— Ba, replicai eu, ştiam tocmai contrariul: mi-a spus de la început că pe dumneata o să te îndepărteze, fiindcă eşti bătrân, iar pe mine o să mă ia cu el în America de Sud şi Cordilieri. Nu-i aşa, meştere?

Răspunsul lui Avramescu fu un hohot de râs îndelungat. Râdea de se

zgâlţâia scaunul de subt el.

Se făcu un tămbălău năprasnic. Musa, cu care mă luptam ca să-l reţiu, voia cu orice preţ, să pocnească pe celălalt cu o narghilea în cap.

Palid la faţă ca moartea, sta nemişcat: Avramescu zise atunci:

— Fiţi oameni de treabă... Altfel, n-am decât să suflu un cuvânt şi vă trimit în surghiun pe amândoi, căci vă aflaţi fără hârtii pe pământ turcesc!

În faţa ameninţării cu surghiunul, am văzut atunci pe bunul şi năpăstuitul Musa ridicându-se şi răcnind lui Avramescu:

— Jidane! Jidane!

— Vezi, Panaite? Ăştia sunt „jidanii"! Pe ăştia i-aş ciomăgi şi eu, nu numai antisemiţii!

N-am ştiut atunci să-i răspund bietului meu prieten, că „ăştia" nu sunt, „jidanii”, ci: Costică Aristid Avramescu[1].

Aci începe calvarul, un calvar mai crâncen decât al lui Christos. N-aveam să suferim numai de foame. O năpastă şi mai mare ne pândea: a doua zi după cearta cu Avramescu, sosiră peschiş, la Chazir, Sandu şi cu Rebeca, fata lui Musa! Pasămite, bătrâiorul le scrisese că a dat chilipirul peste el şi că o să devie mare antreprenor în Libani. Era natural ca tinerii să vie să petreacă vara la răcoare!

— Ei babacule, ce te faci acum?

Noii-sosiţi veneau ca să se pună la masă: n-aveau în buzunar decât câţiva franci, cu care abia putură închiria o cameră. Dar nu era numai atât: fata confirmă tatălui său că era bolnavă — tristă boală! şi că venea să se caute departe de lume.

Îşi poate închipui oricine disperarea ce ne cuprinse pe toţi, chiar pe secătura de Sandu. Strânşi în braţe, plângeau tatăl şi fiica, de-ţi venea să-ţi iei lumea în cap!

Furios, bătrânul luă de spete pe Sandu şi-l dădu afară:

— La muncă, pezevenghiule! Mi-ai nenorocit copila. Ai adus disperarea într-o casă de oameni săraci, dar cinstiţi, şi m-ai aruncat pe drumuri străine, la bătrâneţe!

Plecă flăcăul la Beirut şi se tocmi la o cofetărie, iar noi, hai, cu capetele plecate la Avramescu!

Ieşind din casa lui, el ne spusese:

— Puteţi veni oricând la lucru. Vă primesc. Vă dau chiar câte un franc mai mult pe zi. Şi o să veniţi, că n-aveţi încotro!

La cinismul lui, noi răspunsesem prin a-l sictiri: ne oploşisem în altă parte şi eram hotărâţi să ciocănim pe ici, pe colo, câte-o mică trebuşoară, până ne vom face bani de drum. De unde să ştim noi că vitregia soartei avea să ne

---

[1] Aluzie la capitaliştii evrei care-şi schimbau numele, ca să poată exploata mai bine. (n. e.).

îngenuncheze aşa de amarnic!

Ne-a îngenuncheat. Şi numai prietenia lui Musa m-a făcut să accept o asemenea umilinţă, căci, fără dânsul, eu aş fi preferat mai curând foamea şi surghiunul, decât să mai am de-a face cu nemernicul.

Dar nu mai intrarăm în casa lui. Trebuia să mâncăm pământ şi să economisim. Mai aveam şi un plan al nostru de răzbunare: să începem binaua nouă, să facem totul pe jumătate, şi apoi să-l părăsim, dat fiind că Avramescu nu cunoştea zugrăveala, iar lucrători specialişti nu se găseau uşor. Mai ne bizuiam şi pe făgăduiala câtorva chiaburi, că ne vor da de lucru de executat.

Am început noua lucrare, cu suflete de condamnaţi la moarte. Nu ştiu ce am fi devenit în momentele acelea, dacă n-ar fi fost prietenia, care să ne ţie inimile sus.

Ne frecam coatele cu un om pe care, mărturisesc, voioşi l-am fi asasinat! Aveam groază şi să-i atingem haina când treceam pe lângă el. Lucram ceasuri întregi ca muţii, iar când ne luam la harţă, ne sfădeam mai rău ca ţiganii.

Într-o zi, Musa, luând-o pe ovreieşte, Avramescu îi spuse să nu mai vorbească în jargon, căci e în interesul amândorora să nu ştie libanezii că ei sunt ovrei. Bătrânul îi replică:

— Mie nu mi-e ruşine să spui că sunt ovrei, dar ţie poate să-ţi fie ruşine şi să te numeşti om!...

Dar palme de-astea nu se lipeau de obrazul pezevenghiului. Spunea verde că „în viaţă, omul nu trebuie să aibă nici un fel de ruşine" şi că „singur interesul contează: strivesc ca să nu fiu strivit".

În faţa unui astfel de cinism, Musa îl scuipa uneori în obraz: el răspundea cu un rânjet galben. Recunoştea că ieşise, din lucrarea terminată, cu un câştig net de cincizeci de lire turceşti în numai o lună de zile şi fără măcar să fie meşteşugar, dar zicea că pentru un om ca el, „care a purtat altădată cataramă de aur la pantaloni", cincizeci de lire e un fleac.

— Eu am fost un prinţ în zilele mele, nu zugrav!

— „Prinţ" al pezevenghilor! Îi răspunse Musa.

— Ce-are a face? E mare lucru să fii pezevenghi deştept, nu ca Sandu. Dac-aş avea-o eu în mâini pe Rebeca, v-aş îndopa cu aur!

Seara, când rămâneam amândoi, bietul tată plângea:

— Cincizeci de zugrăveală, ca să ajung de batjocură la bătrâneţe!

Îşi descărca necazul pe fiică-sa, mustrând-o cu asprime, ori îşi îneca amarul în rachiu. De altfel, aproape că nu mai mâncam. La prânz, pâine cu măsline ori hamsii cu ceapă. Seara: rachiu cu mezelicul ce-l însoţea. Era mai ieftin şi ne mai omoram şi disperarea.

Atunci am văzut cum pot deveni beţivi doi oameni care, din fire, n-aveau

patima băuturii. Nu trăiam decât pentru clipa ce ne aştepta odată cu venirea nopţii. Ne scotoceam toate colţurile inimii, gustam din rachiu, tot mâncând năut prăjit, trăgeam din aceeaşi narghilea şi... făuream alte planuri.

Da, planuri aveam mereu. Tot satul cunoştea nenorocirea noastră, ne compătimea şi ne făgăduia de lucru. Aveam să devenim antreprenori, să ne înţelegem ca fraţii şi să câştigăm bine. Aşa credeam.

Numai atât că, plănuind, uitam că mai există şi Avramescu, iar acesta ne spulberă planurile cu o trăsătură de condei: ajunşi la sfârşitul primei săptămâni, el refuză să ne facă plata întreagă, lăsându-ne numai cu arvuna de doi-trei franci pe care o luam zilnic. — Vă fac plata întreagă numai după ce-mi veţi termina lucrarea, fu răspunsul lui neînduplecat.

Ei, răzbună-te dacă-ţi dă mâna.

Totuşi, am părăsit lucrul în seara aceea, după o ocară vecină cu bătaia.

Eram hotărâţi să ne croim drum cu preţul sângelui nostru. Într-un fel ori într-altul, tot nemâncaţi umblam.

Ah, ce scump am plătit zilele acelea de ambiţie! Frumoasele lucrări făgăduite se năruiră una după alta. Avramescu unelti cât putu şi convinse pe ghazirieni, că suntem nişte haimanale în care nimeni nu poate avea încredere. Nimeni nu voia să ne dea arvună, ca să ne cumpărăm scule şi vopsele.

Flămânzi, cu degetele picioarelor afară din ghete, cu hainele ferfeniţă, alergam toată ziulica prin arşiţă şi prin munţi cu drumuri nemilostive. Ajunsesem de pomină. Câinii ne lătrau ca pe cerşetori. se-ntrebau ce-o fi cu noi!

La patru-cinci zile o dată, găseam de vopsit câte un fleac de tejghea ori uşă, care ne îngăduiau să nu plesnim de foame.

Rebeca, bolnavă şi nemâncată, se ofilea. Sandu nu sta trei zilelaun loc. Avramescu se ţinea dârz. El avea cu ce trăi.

Musa începu să se clatine:

— O să fiu nevoit să plec iar capul... Dracu e mai negru decât îl fac zugravii!

Îi spusei că eu nu mai reiau lucrul, căci se putea întâmpla o nenorocire. Mai bine plec.

— Unde să pleci? Fără bani, fără îmbrăcăminte!

— Fie ce-o fi!... Dacă mi-o fi scris să mor pe-aci, am să mor, dar capul nu-l mai plec.

— Ei bine, conveni Musa: dacă e aşa, du-te! Rămas singur, mă răfuiesc eu cu tâlharul! Plecarea ta are să-l sperie, că rămâne cu lucrarea neisprăvită.

Ne aflam la cafenea, noaptea târziu, când, iată şi Avramescu. Venea rânjind:

— Ei, v-aţi înmuiat? făcu el.

Mi se urcă sângele la cap şi zisei:

— Vezi-ţi de treabă, ori îţi înmoi tigva cu o piatră!

— Lasă că-ţi trece!... Şi o să mai lucrezi pe la mine!

— Ba, din parte-mi, poţi să-ţi iei nădejdea: eu plec.

— Ei, aşi!...

Scârbit de a-l mai vedea în ochi, am sărutat pe Musa şi, pe loc, am început să cobor Libanii, cufundându-mă în noaptea neagră.

Voi povesti altă dată peripeţiile acestui coborâş până la Bei.

Deocamdată n-am terminat cu Musa.

Am petrecut restul verii aceleia şi toată toamna, la Damasc, unde se ştie ce scofală am făcut[2].

Prin noiembrie mă aflam din nou la Beirut, înhăitat cu o trupă grecească de pantomimă, în care, pentru un franc, pe seară, jucam roluri de călău, prinţ-imbecil, apaş-cartofor şi altele.

Aşteptam, în vremea aceea, nişte bani de la mama ca să mă-ntorc acasă. Sosiră, dar prea puţini: abia costul călătoriei. Şi eu eram aşa de jerpelit, încât îmi fu ruşine să dau ochi cu mama în halul acela. Pe lângă asta, mă mai prinse un dor fierbinte de Musa, pe care îl ştiam tot în Libani, împreună cu Rebeca şi Sandu. Lăsai vaporul să plece fără mine, mulţumindu-mă să pun în locul meu o scrisoare. Scrisoarea n-a ajuns la destinaţie, dar nici eu n-aş fi ajuns, căci drăguţul de vaporaş s-a înecat fără să lase o urmă!

Habar n-aveam de mica neplăcere, la care puţin lipsise să fiu părtaş. Eu urcam Libanii, pe un uragan de se cutremurau stâncile şi cădeam în braţele lui Musa, care mă primi ca pe Mesia. Nu trăia la un loc cu fiică-sa.

Într-o cameră joasă, cu plafon de bârne înnegrite de fum şi cu pereţi goi, tare mă minunai văzând pe necăjitul meu prieten perpelindu-se deasupra unui mangal, în compania unei arăboaice şi trăgând amândoi din aceeaşi narghilea:

— Ce-i cu dumneata, Musa? Te-ai apucat de bigamie?!...

— Încă nu, dragă băiete, dar m-am pus pe iernat! Şi-o să faci şi tu la fel: p-aci n-o să găsim nici un italian cu automate care să ne scoată carul din nămol! ...

Privii pe stăpâna casei: era o femeie între două vârste, purtând urmele unei strălucite frumuseţi orientale. Sta nemişcată pe un scăunel, cu genunchii înfăşuraţi într-o cergă, şi sugea aprig din ciubuc. Ochii ei de cărbuni aprinşi nu mă slăbeau o clipă.

— Cine e doamna? Întrebai.

— Ah! făcu Musa: am uitat să vă prezint. Şi luând un aer de turc caraghios, ne prezintă:

— Hauaga (domnul) Panait, cel mai bun prieten al meu, cunoaşte Ghazirul şi sărăcia! Apoi, către mine: Set-Amra, cea mai bună prietenă a mea: suferă de reumatism şi bea ciubuc ca să uite!

---

[2] Vezi vol. Cum am devenit scriitor.

Iată „cheia" lui Barba Iani, acest personaj al meu din Chira Chiralina, care a reuşit să mişte până şi pe recii americani, de la care primesc scrisori entuziaste, referitoare la „umanul salepgiu".

Barba Iani e umplut cu sufletul lui Musa, deşi am cunoscut un grec cu numele acesta, un bătrân orb, fost salepgiu, cu care am locuit, pe la vârsta de cincisprezece ani, în aceeaşi curte de pe faimoasa stradă a Unirii, din Brăila, în parte, strada prostituatelor.

Cu Musa am trăit în Libani o viaţă cu adevărat eroică, dacă prin eroism voim să înţelegem bravarea tuturor relelor, de care existenţa omului e împestriţată.

Nu mai era acum Avramescu, care să ne otrăvească zilele. Ticălosul se mutase la Beirut. Şi deodată, Chazirul mizeriei noastre ne păru mai puţin funebru.

Omului îi e greu atâta timp cât refuză un rău pe care i-l trimite soarta, ca de pildă: boala, sărăcia crâncenă, pierderea libertăţii ori a unei fiinţe scumpe, dar, de îndată ce admite răul, se obişnuieşte cu noua stare, dacă ea nu e mortală şi trăieşte din nou aşa cum i-a fost firea: vesel ori morocănos.

Noi eram veseli din fire şi omul vesel e, peste tot, mai înarmat în viaţă decât cel trist. Ghazirienii se obişnuiseră cu noi şi cu mizeria noastră fără leac, nu ne mai suspectau şi eram bineveniţi, ori de câte ori cădeam, pe nepoftite, la masa vreunuia dintre negustorii cu care aveam de-a face. Ba chiar ni se deschiseră şi mici credite pentru pâine, rachiu, zahăr, tumbac pentru narghilea şi mangal, articolele cele mai strict necesare „veseliei" noastre.

Din când în când, mai roboteam câte ceva pe la vreun arab milostiv. Musa era neobosit în căutarea muncii şi harnic cum rar am mai văzut om. Graţie puterii lui de convingere, de multe ori găseam de lucru acolo unde era mai puţină speranţă. De altfel, îl ajutau mult şi cele trei limbi pe care le vorbea binişor: turceşte, franţuzeşte şi Spanioleşte, toate trei uzuale în Libani, unde popii catolici francezi tronează ca nişte paşale şi habar n-au ce înseamnă mila. Unul dintre ei, singurul care se crezu destul de creştin, catadicsind să stea de vorbă cu doi golani, ne purtă vreo trei luni cu făgăduiala de lucru, ne făcu să batem de vreo douăzeci de ori acelaşi drum şi, la urmă, ne trânti uşa în nas, strigându-ne răstit să-l lăsăm în pace.

E adevărat că, adesea, nevoia ne silea să pisăm rău pe cei care voiau să ne asculte.

Mi-aduc aminte că odată, îngroziţi de cele trei zile (obligatorii în fiecare săptămână), petrecute fără pâine, fără tutun, nici mangal, ne hotărârăm să batem la uşa emirului de la Malmetain, despre care se spunea mult bine. Riscam să rămânem desculţi, făcând drumul acesta, dar foamea era şi mai de temut.

Ajunşi la poarta bogătaşului, pierdurăm tot curajul:

— Măi Panaite, zise Musa, dar dacă în loc să ne dea de lucru, ne-o trimite în

surghiun, cam ce-ai zice tu?!...

— Aş zice că udului nu trebuie să-i fie frică de ploaie! răspunsei eu, ca să-l îndemn, dar în fond, mă temeam straşnic să dau ochii cu autorităţile superioare.

Băturăm la poartă. Ieşi un servitor turc, care răcni ceva.

— Ce spune turcu', Musa?

— Spune să ne cărăm.

Eram gata să întoarcem spatele. În clipa aceea, o mână dădu perdeaua la o parte şi ciocăni în geam: emirul dădu ordin slugii să ne introducă. Musa luă un aer grav, holbă ochii lui sprâncenaţi şimi zise dându-mi cu cotul:

— Să facem temeneaua până la pământ, că dracu ne-a luat!

Intrarăm în sala de aşteptare şi, de îndată ce apăru emirul, făcui o temenea care merita ea singură o mie de lire turceşti, dar, Musa mă întrecu în eleganţă când duse mâna la fes, la buze şi la piept, rostind, în acelaşi timp, un lung salut, care trebuie să fi fost comic de măgulitor, căci emirul râse ironic.

Nu dădu nici o atenţie la halul în care se afla biata noastră îmbrăcăminte. Ne pofti să luăm loc. Refuzarăm. Insistă cu gravitate şi ne supuserăm, dar vai de noi! Mai comod am fi stat pe vârfuri de suliţă, decât pe pluşul acela, căci eram tare jerpeliţi!

Înţeleserăm dintr-o privire că aveam de-a face cu un om civilizat. De altfel, emirul era îmbrăcat europeneşte. Pe deasupra, avea un halat de mătase verde, cu canaf la cingătoare. Era un bărbat de vreo patruzeci de ani: mustaţa tunsă scurt; căutătura blândă, dar inteligentă; figura obosită. Venise cu narghileaua.

Şedinţa asta fu memorabilă în lunga mea experienţă de oameni.

Cum văzu că avea cui vorbi, Musa o luă la goană ca un cal de curse. Nu ştiam turceşte, totuşi pricepeam îndeajuns, că bătrânul povestea emirului, ca unui frate, toată odiseea noastră în Libani. Când vorbea de Avramescu, ochii îi scăpărau foc şi pară. Emiru îi holba pe ai lui înspăimântat. Dar când se puse să nareze, cu haz, decepţiile, lipsa de lucru, mizeria care dura de şase luni, văzui pe notabilul turc rămânând împietrit, uitând de narghilea şi privind ţintă la torentul acesta de viaţă, care îşi permitea să glumească cu tragedia foamei, ca şi cum ar fi fost vorba de-o snoavă din trecut.

Musa vorbea de un ceas. Faţa îi era aprinsă, voioasă, şăgalnică: ai fi zis că e un om năpădit de fericire, nu un flămând. Emirul îl opri cu un semn plin de bună-cuviinţă, se ridică şi dispăru.

După un moment, un arab mohorât intră cu două feligeane de cafea şi două... narghilele! Ne fulgeră cu o privire dispreţuitoare şi se retrase.

Bătrânul nu văzu răutatea servitorului: el era în nori.

— Am pledat, Panaite, ca un avocat tânăr la Curtea cu juraţi! Ce zici tu, o să iasă ceva?

— Deocamdată văd c-a ieşit o cinste mare, zisei eu, arătându-i serviciul

luxos: păcat că suntem nemâncaţi de trei zile!

Şi-i amintii păţania unui dansator român la Cairo, care, flămând de două zile, trebui într-o seară, să joace Banul Mărăcine şi să bea, la urmă, şampanie, cu „maţele goale".

Emirul ne dădu timp să ne facem tabietul nestingheriţi. Musa băgă narghileaua în draci şi-o porni iar pe vise.

— Măi!... Ce-ar fi să ne dea ăsta o lucrare mare şi să ieşim în primăvară cu vreo treizeci de lirişoare în buzunar? Hai?... Să ne înţolim şi noi ca lumea, să ne cumpărăm câte o narghilea frumoasă ca astea şi să ne întoarcem cu cinste în ţară... Ajută-ne, Doamne! şi voi Christoase, Moise, Mahomed...

Dar toate feţele astea sfinte, invocate de Musa, nu ne putură ajuta cu mai mult, decât emirul avea de gând să ne ajute, adică cu o liră, pe care o plătirăm cu o altă temenea „până la pământ".

Nepreţuită liră turcească! Ca s-o dobândim, a trebuit să facem pe lazaronii, aşa cum rareori în vagabondajul meu am fost nevoit să fac. Dar nu-mi pare rău.

Şi să nu-mi ceară nimeni, niciodată, să tai un cap de om: m-aş teme ca omul acela să nu fi fost, un ceas din viaţa lui, emirul la Malentain.

Pomana asta căzu cam pe-aproape de Crăciun. Rebeca avu lacrimi în glas când se rugă de noi să n-o „risipim".

— Zău, tată! Mai păstrează măcar o megidie, ca să vă fac de Crăciun o „verzişoară cu carne de purcel"!

Sandu, deşi român, sări ars:

— Da mai dă-l dracului de Crăciun, că m-am săturat de pâine goală! Să facem Crăciunul azi!

Nu l-am făcut în ziua aceea şi nici în ziua de datină, căci Musa împărţi toţi banii pe la datornici, şi am rămas iar fără leţcaie, dar cel puţin eram asiguraţi, pentru câtva timp, împotriva „ramazanului" absolut.

Căci acum trăim cu două case: la Set-Amra şi la tinerii ăştia fără minte.

Arăboaica ne era o adevărată soră. O ducea şi ea ca vai de capul ei, singură, aproape uitată de îngâmfata Selina, copila ei din Venezuela, şi totuşi plină de milostivire pentru nişte bieţi străini ca noi. Ne adăpostea fără să ne ceară un ban, dar n-avea nici de unele. Aşa că nu ne îndura inima să îmbucăm pe furiş, nici să fumăm singuri. Aduceam, ce se găsea, la dânsa acasă.

Cu tinerii, altă jale. Rebeca se însănătoşise, dar bătrânul se opunea din răsputeri la viaţa urâtă pe care apucase. Spunea că mai bine o omoară.

Îi imputam lui Sandu ticăloasa lui postură. El se apăra:

— Da ce, mă, crezi că e din vina mea?E vina ei: vrea să deschidem cofetărie mare, să ne îmbogăţim.

Într-adevăr, fata era foarte ambiţioasă. Fusese crunt jignită că în copilăria ei o numeau prietenele „jidoafcă". Ea se simţea romăncă şi era cu adevărat, în vorbă

şi în obiceiuri. Nu putea să sufere când i se vorbea în jargon, pe care de-abia îl cunoştea, căci vorbiseră în casă mai mult româneşte. Era de-o bunătate îngerească. Deşi ea însăşi în mizerie, când auzea de suferinţa cuiva, i se umpleau ochii de lacrimi şi dădea ultimul gologan.

Sandu era un meşteşugar de mâna întâi, dar grozav de leneş şi supărăcios. Totuşi, foarte simpatic. Era ceea ce francezul numeşte un psas-rire. Avea ceva din Stavru[3] al meu, care e un personaj pe jumătate adevărat.

Le înţelegeam năzuinţele într-o societate, în care pezevenchiul duce adesea la măriri, vedeam cu ochii mei câte sacrificii, materiale şi sufleteşti, îi costau aceste năzuinţi, îi iertam, îi luam aşa cum erau şi-i iubeam.

Această iubire îmi făcea uneori pozne. Una mi-o făcu a doua zi a acestui Crăciun sentimental.

Rebeca plângea amarnic după „verzişoara cu carne de purcel". Gătise casa aşa cum se face la noi de sărbători: dar, zicea ea:

— Să n-am eu parte nici azi de mâncărica noastră obişnuită, Doamne! mai bine aş fi plesnit când eram mititică!

Şi se uita cu dispreţ la cutia cu sardele ce-o aştepta la prânz. Deodată îi veni o idee?

Mă luă la o parte ca să n-audă bătrânul, şi-mi zise cu flăcări în ochi:

— Panaitache! Puiule! N-ai vrea tu să faci o ispravă? Să dea Dumnezeu să scapi de mizerie şi să-ţi găseşti măicuţa sănătoasă! Uite ce-i: beiul X îmi face de mult ochi dulci. Am să-l pun pe Sandu să facă din partea mea, o scrisoare pe italieneşte: îi cer o liră, iac-aşa! Ce, îi om bogat, arză-l focu'! Să dea şi el de pomană! Ei, vrei tu să duci scrisoarea? (şi mă luă de umeri.) Du-te, măi dragă, du-te, frate bun, dacă vrei să mănânci o varză aşa cum ţi-o gătea mămucă-ta, astăzi!...

Mi se umflă pieptul de-un plâns năprasnic. Ei, ce te faci, Panaite? Iată că te duce uneori viaţa până acolo că devii şi chibiţ de pezevenghi!

Luai scrisoarea şi o dusei cu succes, dar când mă întorceam cu plicul în care se afla lira, am jelit ca la moartea mamei şi nu de mila mea, ci de mila fiinţei aceleia minunate, târâtă de soartă în cea mai grozavă mlaştină din câte cuprinde viaţa!

Am făcut un „Crăciunaş" cum îl numi Rebeca — că nici la nunţile împărăteşti n-ar fi putut fi mai multă voioşie.

Cu privire la originea lirei, Sandu ticlui pentru Musa o minciună tot aşa de împărătească. Bătrânul înghiţi minciuna şi "verzişoara", căreia nu-i lipsea nici vrednicul ardei iute; apoi, la cafea şi ciubuc, ne trase cântece de se duse pomina prin vecinătate: căci avea o voce frumoasă de bariton şi cunoştea arii întregi din opere şi operete.

---

[3] Personaj din povestirea „Chira Chiralina". (n. e.).

O altă şotie, tot din iubire, îmi veni cam fără voia mea.

Văzusem că Sandu făcea să dureze lira beiului cam prea mult: nu se mai isprăvea. Intrigat, îl întrebai. El îmi răspunse:

— Vino cu mine când fac târguielile şi ai să vezi.

Îl însoţii: intrarăm amândoi, într-o seară, la un local care avea de toate. Sandu începu să-l sucească mereu cu spatele la noi, cerându-i să-i arate tot felul de conserve aşezate, cât mai sus pe rafturi. Arabul, domol, de-abia se mişca, suindu-se pe un scaun şi dându-se jos cu marfa, care nu era niciodată cea dorită de Sandu. În vremea asta, el îşi umplu buzunarele, şi le umplu şi pe ale mele, cu tot ce-i cădea sub mână: costiţă afumată, bucăţi de caşcaval, sticluţe cu coniac, tutun, până şi chibrituri, dar cu o iuţeală şi îndemânare care mă încremeniră locului.

Vai de păcatele mele! Numai de-astea n-am fost bun în viaţă, şi de cealaltă meserie a lui, încolo le făceam şi eu pe toate!

De îndată ce ieşirăm afară în întuneric, o rupsei la fugă, semănând pe drum tot ce-mi vârâse prin buzunare. Sandu le aduna în urmă şi-mi zicea:

— Dacă eşti curios să ştii cum fac să dureze lira, mai vino cu mine şi altă dată!

Asupra paginii acesteia în Libani, îmi rămâne să mai vorbesc de un mic personaj, de care încă n-am pomenit, precum şi de ultimul mare castel în Spania pe care-l făurisem.

Personajul e o bătrânică arăboaică, vânzătoare de lipii, hrana noastră capitală. Pâinea asta, dacă se poate numi pâine, era grozav de rea: o mare băşică umflată, aproape crudă, se dezumfla ca un burduf, când se răcea şi o înghiţeam ca pe clătite, dar ne cădea ca plumbul în stomac. Totuşi, eram bucuroşi s-o avem şi pe-aia.

După câtva timp, ne înglodarăm aşa de tare în datorie la brutăreasă, încât nu mai îndrăznirăm să dăm pe la ea, când, iat-o într-o zi la uşa Set-Amrei. Credeam că vine să-şi reclame banii. Nu. Venea să ne aducă un rothl de lipii (două oca).

— Nu! nimic, zise ea lui Musa pe spanioleşte: îmi veţi plăti când veţi avea.

Ne mirarăm, ne crucirăm, dar bătrâna îşi urma pomana: din când în când, venea cu basmaua de lipii. Rămânea galeşă în prag, se uita la noi cum stăm ciotcă aplecaţi peste mangal, deşerta basmaua şi pleca. Nu mai ştiam ce să credem.

— Ce-o fi, măi, cu îngeru ăsta rebegit!? exclamă Musa.

De la Set-Amra nu puturăm afla decât că, bătrâna se născuse în Cuba şi venise copilă, cu mama ei, care era din Libani.

Enigma rămase nedezlegată până în primăvară, aproape de plecarea mea, dar într-o zi, aflându-ne numai noi doi, şi cicălită de Musa mai mult ca de obicei,

bătrâna ascuţi buzele şi-l întrebă:

— Nu-i aşa că eşti ovrei?

— Da... răspunse prietenul meu. Ei, şi pentru asta ne dai pe datorie?

— Pentru asta! făcu bătrâna, clătinând din cap. Daa... daa! Pentru asta... Şi eu sunt ovreică, după tată. El era ovrei spaniol şi, săracu, a răbdat mult de foame în viaţa lui, umblând după o bucată de pâine. Apoi, cu un oftat adânc: Noi ovreii n-avem pe nimeni să ne ajute când răbdăm de foame! De-asta trebuie să ne ajutăm între noi.

Atât i-a fost toată vorba. Şi a continuat să apară în prag cu câte un rothl de lipii, să ne privească galeş şi să plece scuturând făina din basma.

Să-i fie ţărâna uşoară!

Cât despre „castel", e vorba de proiectata mea însurătoare cu fata Set-Amrei, Selina de la Venezuela.

Vai, când mă gândesc la câte năzdrăvănii am mai făcut în zilele mele, mă-ntreb dacă nu cumva le continui şi astăzi, fără să-mi dau seama!

Aşa de aprig am crezut în basmul acesta, încât l-am făcut şi pe Musa să creadă şi să făurească alte basme. Iar aveam să ne facem antreprenori de binale! Iar câştigam bănet şi trăiam fumând ciubuce d-alea frumoase ca ale emirului de la Malmetain! Ba chiar, după o călătorie de nuntă în România, aveam să aduc pe mama în Libani, iar Musa, familia lui. Şi trai, băiete!

A fost chiar un trai... Era acela al visului care întreţinea văpaia vieţii în noi, ultimă resursă a unei coarde care ar fi plesnit de întinsă ce era.

Bunul meu prieten, savantul doctor Roger Dalimier, îmi spunea anul trecut la Paris, pe când se trudea să găsească un locuşor ca să-şi înfigă acul:

— În viaţa mea de medic, n-am mai văzut un om aşa de slab şi, în acelaşi timp, cu atâta putere de viaţă în el! Ce te face, Panaite, să trăieşti aşa de intens?

— Visurile, doctore! i-am răspuns.

Da, prieteni care mă citiţi aici: visul e toată viaţa omului cu suflet. Dar cu condiţia să nu fii condamnat a visa singur, ci cu cineva, om ori femeie, pe care să-l iubeşti.

În Libani am iubit pe Musa, care, la şaizeci şi cinci de ani, trăia mai intens decât mii de tineri puşi în acelaşi corp: iar prin alte părţi, am iubit alţi oameni, căci peste tot pământul, sunt oameni care merită să fie iubiţi.

Primăvara sosise, duioasă primăvară de Libani cu portocali, lămâi, rodii plini de flori. Nu mai aşteptam acum decât ultima... măciucă, pentru ca să apucăm încotro ne-ar duce ochii.

Bătrânul devenise melancolic. Ştia el că visăm. De câte ori ne culcam, stingând lampa, cânta dăscăleşte:

,,Când cu gene ostenite, sara suflu-n lumânare",
Cred că numai mort, am să scap de sărăcie!

— Nu prea rimează, dragă Panaite, dar i-aşa...

Cam aşa fu. Castelul de cărţi se dărâmă, după cum se ştie din Dragomir[4]; şi realitatea, cu ochi de viaţă, îşi încrucişă încă o dată braţele în faţa noastră.

O primirăm, aşa cum muncitorimea, visătoare ori nevisătoare de pe întreg pământul, e nevoită s-o primească. Eu plecai în ţară cu banii veniţi de-acasă: iar Musa îşi mai târî bătrâneţile pe la Beirut şi Damasc, apoi se întoarse şi el acasă şi muri printre ai lui.

Din câţi oameni am cunoscut şi iubit în zilele mele, Musa a fost unul dintre puţinii tovarăşi de drum, care ştiu să-şi ţie inima sus în nenorocire, să înfrunte vitregia împrejurărilor potrivnice şi să rămâie bun prieten în ceasuri de restrişte.

Tot drumeţul nu e şi un om de suflet, iar tovarăş de clipe grele e şi mai puţin.

Imensa mulţime a haimanalelor, care umplu cârciumile şi potecile internaţionale, nu e decât un fragment al acestui ocean de banalitate care se cheamă Lumea. Omul de inimă, de simţire, de cultură şi de visări e tot aşa de rar, e tot atât de greu de întâlnit în lumea vagabonzilor ca şi în oraşul ori satul în care te-ai născut şi ţi-ai petrecut viaţa. Nenorocire acelui prieten care s-o lăsa sedus de Konovalovii lui Gorki şi care şi-o părăsi tihna, pentru ca să-şi ia lumea în cap, cu speranţa că poate o întâlni şi el Konovalovi! O ştiu eu aceasta, aşa cum greu ai găsi astăzi cinci scriitori care s-o ştie din proprie experienţă.

Figurile măreţe ale literaturii gorkiene au trăit mai mult în sufletul lui Corlei. Literatura nu e viaţa şi nici nu poate să fie decât în opera unui scriitor prost: totuşi, viaţa e şi rămâne superioară literaturii prin faptul că e adevăr, dar în cazul acesta trebuie să spui că e viaţă şi nu literatură. Corlei a ştiut să ne-o spuie cu meşteşug în Vagabonzii lui şi astfel a reuşit să ne dea iluzia vieţii. În secretul acestui meşteşug, că el a trăit cu sfărâmături de suflete mari, le-a iubit şi le-a completat cu bogatul adaos al inimii sale iubitoare.

N-aveam nevoie să adaug nimic lui Musa, dar nici nu încerc să fac cu el literatură, căci ar fi păcat.

Ard, uneori în viaţă, bulgări de radium uman: de ce să spunem mereu că au fost incendii? O simplă ceartă cu femeia pe care o iubeşti, nu e oare mai dureroasă decât o tragedie petrecută într-un roman?

Nisa, noiembrie 1925

---

[4] Vezi povestirea Chira Chiralina. (n. e.).